

DANUTA KOŁODZIEJCZYK

Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej PIB w Warszawie

INDYWIDUALNE GOSPODARSTWA ROLNE NA OBSZARACH O NIEKORZYSTNYCH WARUNKACH GOSPODAROWANIA

Abstract: Private Farms on Less Favoured Areas (LFA). The study concerns a presentation of Polish LFA and a description of private farms located there. LFA were defined in line with the legislation of the EU and Polish Council of Ministers. Taking into account definition set in the legislation LFA were broken into three categories: mountain areas, areas with specific features and lowlands I and II.

LFA in Poland account for 55,2% of agricultural land and 53,8% of total number of rural and rural-urban counties.

Conducted analysis proved that LFA are lagging behind the country average in respect of the development of agriculture (except lowlands II), which in general indicates lower productivity.

An improvement in competitiveness of agriculture on LFA depends on the ability to increase the technology level and on efficient support of the government and the EU. Financial and organisational measures can have considerable influence on solving the problems in LFA development.

Wstęp

Restrukturyzacja i modernizacja obszarów wiejskich i rolnictwa związana z akcesją Polski do Unii Europejskiej wymaga również spojrzenia na indywidualne gospodarstwa rolne położone na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Ze względu na to, że istotą polityki Unii Europejskiej jest udzielanie pomocy krajom gorzej rozwiniętym, sektorom, w których wsparcia z zewnątrz nie można osiągnąć pewnego poziomu rozwoju. Dlatego większa niż dla innych gospodarstw rolnych jest pomoc dla tych rolników, którzy gospodarują na obszarach o niekorzystnych warunkach. Dofinansowanie tych gospodarstw na warunkach, jakie zostały wynegocjowane z UE stwarza szansę na podniesienie ich konkurencyjności na Jednolitym Rynku Wewnętrznym.

Celem opracowania jest przedstawienie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania oraz charakterystyka indywidualnych gospodarstw rolnych na tych obszarach. Zgodnie z celem pracy podjęto tezy badawcze:

- obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania mają wpływ na konkurencyjność gospodarowania na Jednolitym Rynku Wewnętrznym; dlatego ważne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju tych obszarów ma Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW),
- formy użytkowania ziemi położonej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania są odzwierciedleniem aktualnego stanu rozwoju społeczno-gospodarczego człowieka.

Do analizy zostały wykorzystane materiały Powszechnego Spisu Rolnego 2002 GUS, wykaz gmin zamieszczony w rozporządzeniu Rady Ministrów z 23 września 2004 r, Dz.U. nr 213, poz.2159, materiały Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl) oraz materiały Instytutu Upraw i Nawożenia w Puławach (www.lfa.iung.pulawy.pl).

Gminy położone na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania stanowią 53,8% ogólnej liczby gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w Polsce. Gminy miejsko-wiejskie analizowano wyłączając miasta, co było podyktowane potrzebą uwzględnienia terenów wiejskich.

1. Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)

Według Unii Europejskiej obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania są to takie obszary, którym grozi zaprzestanie działalności rolniczej i jest konieczna ochrona krajobrazu. W związku z tym celem wyznaczenia tych obszarów jest:

- zapewnienie ciągłości rolniczego użytkowania ziemi i tym samym utrzymania żywotności obszarów wiejskich (powstrzymanie wyludniania);
- zachowanie walorów krajobrazowych obszarów wiejskich;
- promocja rolnictwa przyjaznego dla środowiska.

Koncepcja obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania została oparta na wprowadzeniu w życie zasad rozporządzenia Rady Unii Europejskiej nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju wsi przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnictwa (EFOGA), rozporządzenia Komisji Europejskiej nr 4445/2002 oraz rozporządzeń Rady Ministrów z 14 kwietnia 2004, z 29 czerwca 2004, z 23 września 2004 i 21 marca 2005 r. w sprawie szczególnych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Opierając się na ww. podstawach prawnych wyróżniono w Polsce trzy kategorie obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW):

- obszary górskie;
- obszary ze specyficznymi utrudnieniami,
- obszary nizinne.

Obszary górskie, gdzie produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne warunki klimatyczne i ukształtowanie terenu. Zaliczono do nich gminy, w których ponad połowa użytków rolnych znajduje się na wysokości powyżej 500 m n.p.m. (47 gmin tj. 4% ogólnej liczby gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania, a 1,9% ogólnej liczby badanych gmin).

Obszary ze specyficznymi utrudnieniami obejmują gminy rejonów podgórskich 350-500 m n.p.m., które objęto ulgami podatkowymi zgodnie z przepisami *Ustawy o podatku rolnym* z 15 listopada 1984 r. Na tych obszarach występują też złożone problemy wynikające z rozdrobnionej struktury agrarnej, a jednocześnie mają one duże znaczenie dla rozwoju turystyki, zachowania krajobrazu i ochrony dziedzictwa kulturowego (75 gmin, tj. 6,3% ogólnej liczby gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania, a 3% ogólnej liczby badanych gmin).

Obszary nizinne, gdzie występują ograniczenia produktywności rolnictwa związane z niską jakością gleb, niekorzystnymi warunkami klimatycznymi i wodnymi, niesprzyjającą rzeźbą terenu. Poziom tych utrudnień jest oceniany na podstawie Wskaźnika Waloryzacji Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej opracowanego przez IUNG oraz małego zaludnienia nie przekraczającego 75 osób/km². W ramach tej strefy wyróżniono:

Tabela 1

Udział % UR i gmin na obszarach ONW

Województwo	Ogółem UR	Nizinne I UR	Nizinne II UR	Spec. utrud. UR	Górskie UR	Gminny
Dolnośląskie	32,2	18,6		11,7	1,9	39,4
Kujawsko-pomorskie	39,1	34,5	4,6			42,9
Lubelskie	38,5	36,0	2,5			38,3
Lubuskie	86,6	81,6	5,0			89,1
Łódzkie	57,7	47,2	10,5			60,8
Małopolskie	38,0	0,3		18,3	19,4	39,1
Mazowieckie	68,9	43,0	25,9			68,8
Opolskie	9,9	9,9				14,7
Podkarpackie	28,3	15,0	1,5	9,3	2,5	28,4
Podlaskie	96,9	62,2	34,7			97,1
Pomorskie	53,7	29,7	24,0			60,4
Śląskie	40,2	19,6	10,4	5,0	5,2	42,2
Świętokrzyskie	43,8	25,3	18,2	0,3		50,5
Warmińsko-mazurskie	70,5	63,2	7,3			71,0
Wielkopolskie	53,3	38,7	14,6			56,8
Zachodniopomorskie	68,9	68,0	0,9			68,0
Polska	54,2	39,1	11,7	2,1	1,3	53,8

Źródło: PSR 2002 r. (www.lfa.iung.pulawy.pl).

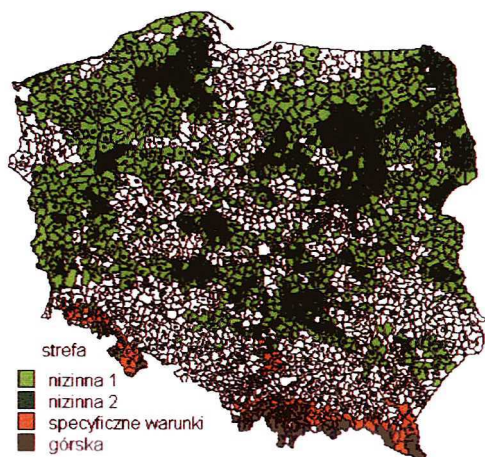
Tabela 2

Finansowanie PROW w mln EUR

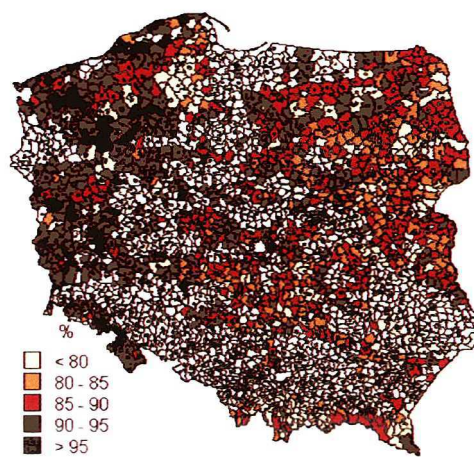
Wyszczególnienie	Okres programowania 2004-2006	
	wydatki publiczne	wkład UE
Renty strukturalne	640,5	512,4
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	376,3	301,0
Grupy producentów rolnych	25,4	20,2
Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	976,8	781,4
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	348,9	279,0
Zalesienie gruntów rolnych	101,8	81,4
Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	243,4	194,7
Pomoc techniczna	34,0	27,1
Uzupełnianie płatności bezpośrednich	705,3	564,2
Projekty zatwierdzone w ramach Rozporządzenia (KE) nr 1268/1999	140,0	105,0
Razem Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich	3592,4	2866,4

Źródło: www.minrol.gov.pl

- **strefę nizinną I** – gminy, dla których wartość WWRPP jest wyższa niż 52 pkt, a niższa niż 82,5 pkt (798 gmin, tj. 66,5% liczby gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania, a 32,2% ogólnej liczby badanych gmin);
- **strefę nizinną II** – gminy, dla których wartość WWRPP nie przekracza 52 pkt (274 gminy tj. 23,9% ogólnej liczby gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania, a 11,1% ogólnej liczby badanych gmin).

Ryc. 1. Rozmieszczenie gmin na ONW

Źródło: www.lfa.iung.pulawy.pl

Ryc. 2. Użytki rolne na ONW

Źródło: PSR 2002 (ryc. 2-9).

Na obszarach wiejskich¹ w Polsce obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania stanowią znaczną powierzchnię użytków rolnych – 55,2%. Najwięcej, bo 39,1% znajduje się w strefie nizinnej I, najmniej w strefie górskiej – 1,3%. Różnice w warunkach zaliczania tych obszarów są wyrażone w ich udziale w powierzchni gmin czy województw (tab. 1, ryc. 2). Udział tych obszarów w powierzchni użytków rolnych poszczególnych województw waha się od 9,9% do 96,9%. Najwięcej jest ich w woj. podlaskim, lubuskim, mazowieckim i zachodniopomorskim, najmniej w woj. opolskim. Natomiast udział gmin o niekorzystnych warunkach gospodarowania w poszczególnych województwach waha się od 14,7% w woj. opolskim do 97,1% w podlaskim (tab. 1 i ryc. 1).

2. Wsparcie finansowe ONW

Dofinansowanie ONW jest uwzględnione w kolejnej reformie Wspólnej Polityki Rolnej UE – Agenda 2000. Stwarza to szansę na przywrócenie rolnictwu zaniedbanych gruntów ornych i powstrzymanie wyludniania na obszarach wiejskich. W tym celu został opracowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi 6.IX.2004 r. dokument pt. *Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich*, który będzie objęty instrumentem finansowym należącym do II filaru Wspólnej Polityki Rolnej – Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji (EFOGA).

Zgodnie z PROW w ramach poprawy konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej i promowania zrównoważonego rozwoju tych obszarów są różne rodzaje dopłat. Dopłaty te w ok. 80% finansowane są z Sekcji Gwarancji (EFOGA).

Jak wynika z tabeli 2 najwyższy udział (ok. 28%) środków finansowych przeznacza się na dofinansowanie obszarów niekorzystnych warunkach gospodarowania. Płatności z tego tytułu udziela się producentowi rolnemu, jeżeli:

- łączna powierzchnia działek rolnych na ONW wynosi co najmniej hektar i położona jest na obszarach wiejskich;
- prowadzi działalność rolniczą;
- zobowiąże się do przestrzegania zasad zwykłej dobrej praktyki rolniczej na terenie całego gospodarstwa;
- złoży wniosek o płatność z tytułu prowadzenia działalności rolniczej na tych obszarach;
- zobowiąże się do prowadzenia produkcji rolnej na gruntach położonych na tych obszarach, co najmniej przez 5 lat – od otrzymania pierwszej premii z tytułu gospodarowania na terenach ONW.

Dopłaty w celu wyrównania szans rozwoju ONW zależą od stanu trudności w różnych sferach działania rolniczego. Płatnościami są objęte tylko

¹ Obszary wiejskie to gminy wiejskie oraz tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich.

działki rolne, które sklasyfikowano jako grunty orne, sady, łąki trwałe oraz pastwiska. Wysokość dopłat z tego tytułu wynosi:

- 179 zł na 1 ha na obszarze nizinnym w strefie I;
- 264 zł na 1 ha na obszarze nizinnym w strefie II;
- 264 na 1 ha na obszarze ze specyficznymi utrudnieniami;
- 320 na 1 ha na obszarze górskim.

Dopłaty wyrównawcze z tytułu niekorzystnych warunków gospodarowania zależą również od powierzchni gospodarstwa:

- 100% stawki podstawowej za powierzchnię od 1 do 50 ha,
- 50% stawki podstawowej za powierzchnię przekraczającą 50 do 100 ha,
- 25% stawki podstawowej za powierzchnię przekraczającą 100 do 300 ha,
- powyżej 300 ha nie przysługują płatności wyrównawcze.

Zróznicowanie stawek dopłat spowodowane jest tym, że gospodarstwa duże mają inną strukturę kosztów, są lepiej zorganizowane i mają wyższą wydajność pracy. Dodatkowo, rolnik z tych obszarów ma możliwość skorzystania z podwyższonego o 10% wsparcia inwestycji modernizacyjnych, jak również inwestycji wśród młodych rolników, którzy przejmują gospodarstwa.

Przedstawione wsparcie finansowe związane z ONW ma zahamować wyludnianie tych obszarów, podtrzymać ich żywotność oraz przeciwdziałać degradacji ekologicznej.

3. Charakterystyka indywidualnych gospodarstw rolnych na ONW

Według danych PSR 2002 ogólna powierzchnia użytków rolnych wynosi 16 899,3 tys. ha, z tego ok. 55,2% stanowią użytki położone na ONW. Obszary te wyróżniają się wyższym udziałem – 24,2% trwałych użytków zielonych, przy średniej krajowej 19,6%. Dominują na nich indywidualne gospodarstwa rolne powyżej 1 ha UR, które stanowią 48,8% ogólnej ich liczby i użytkują prawie 55,0% użytków rolnych położonych na ONW. Zdecydowana większość gospodarstw położona jest w strefie nizinnej, ok. 87% ogólnej ich liczby. W latach 1996-2002 nie wykazały one wzrostu. W strefie górskiej najwyższy udział tych gospodarstw jest w woj. małopolskim (74,2%), śląskim (16,4%) i podkarpackim (5%). W strefie nizinnej w woj. mazowieckim (strefa I – 18,8%, a II – 29,9%), łódzkim (strefa I – 12,9%, II – 7,6%), podlaskim (strefa I – 9,6%, II – 14,7%), świętokrzyskim (strefa I – 5,1%, II – 13,2%) i wielkopolskim (strefa I – 8,1% i II – 13,2%).

Na terenach ONW na średnie gospodarstwo powyżej 1 ha przypada 9,58 ha, podczas gdy poza tymi obszarami 8,20 ha, średnio w kraju 8,99 ha. Większa wielkość gospodarstw rolnych na obszarach ONW jest traktowana jako atut rozwoju rolnictwa tych obszarów.

Problemem, z którym borykają się te obszary, jest znacznie wyższy udział odlogów i ugorów w gruntach ornych indywidualnych gospodarstw rolnych. Szczególnie dotyczy to strefy górskiej i strefy ze specyficznymi utrudnieniami, w których udział ten jest dwukrotnie wyższy niż średnio w kraju (15%) (tab. 3 i 4). Sytuacja związana ze zróżnicowaniem regionalnym jest najgorsza w woj. dolnośląskim (26,9%), małopolskim (30,3%), podkarpackim (40,6%), śląskim (38,6%) i zachodniopomorskim (24,8%), a najlepsza w woj. wielkopolskim (6,9%) i kujawsko-pomorskim (8,1%).

Ze względu na to, że ONW charakteryzują się wyższym udziałem TUZ skupiają 56,6% ogólnej liczby sztuk dużych w Polsce. Najwięcej w woj. mazowieckim – 19% ogólnej liczby zwierząt skupionych na tych obszarach, 10,7% ogólnej liczby w kraju i 71,3% ogólnej liczby w województwie. Analogicznie w woj. podlaskim – 16,4%, 9,3% i 93,1% i wielkopolskim – 14,9%, 8,3% i 50,3%, najmniej w woj. opolskim – 0,4%, 0,2% i 7,8% i śląskim – 1,4%, 0,77 i 30,2%.

Znaczne różnice występują w obsadzie zwierząt na 100 ha użytków rolnych w strefie nizinnej ONW, od 21,3 w woj. zachodniopomorskim do 73,5 w woj. wielkopolskim, przy przeciętnej dla obszarów ONW – 50,1. W stosunku do przeciętnej w kraju (48,6) obszary ONW charakteryzują się znacznie wyższą obsadą zwierząt. W okresie 1996-2002, podobnie jak w skali wszystkich gmin, obsada zwierząt na tych obszarach zmniejszyła się o 7,8%.

Ocenę ekonomiczną tych obszarów przeprowadzono posługując się kategorią produkcji towarowej w przeliczeniu na 1 ha UR. Możemy stwierdzić, że

Tabela 3

Charakterystyka indywidualnych gospodarstw rolnych na ONW

Wyszczególnienie	Polska	LFA razem	Poza LFA
% gruntów ornych w UR	77,3	72,7	83,0
% odlogów i ugorów w GR	15,0	18,0	11,8
SD/100 ha UR	48,6	50,1	46,7
Produkcja towarowa zł/1ha UR	1931	1707,0	2205,0
% gospodarstw produkujących na rynek	46,9	46,7	47,0
% gospodarstw o dochodach rolniczych > 50%	30,0	30,1	29,8
% gospodarstw produkujących na potrzeby własne	25,5	23,7	27,1
% gospodarstw nie prowadzących produkcji	17,1	19,7	14,6
Poziom rozwoju rolnictwa indywidualnego	100,0	100,6	99,4
% TUZ w UR	19,6	24,2	14,1
Ciągniki /100 ha UR	8,9	7,7	10,3
Kombajny zbożowe/100 ha UR	0,82	0,69	0,99
Kosiarki ciągnikowe/100 ha UR	3,6	3,5	3,7
% gospodarstw z ciągnikami	52,4	51,6	53,0
% gospodarstw z kombajnami	5,9	5,5	6,3
% gospodarstw z kosiarkami	26	28,8	23,3

Źródło: PSR 2002 r. – obliczenia własne (tab. 3-5).

Tabela 4

Charakterystyka indywidualnych gospodarstw rolnych na ONW

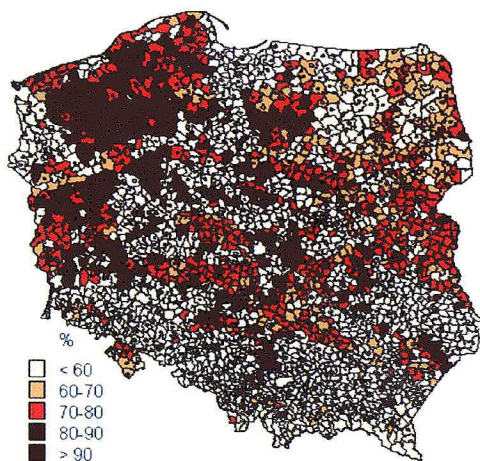
Wyszczególnienie	Razem ONW	Kryterium ONW			
		specjalne utrudnienia	górskie	nizinne I	nizinne II
% gruntów ornych w UR	72,7	61,2	37,7	76,4	66,1
% odłogów i ugorów w GR	18,0	35,7	45,4	15,6	22,6
SD/100 ha UR	50,1	36,6	51,7	49,7	53,5
Produkcja towarowa zł/1ha UR	1707,0	666	496	1884	1433
% gospodarstw produkujących na rynek	46,7	17,9	15,7	53,5	45,4
% gospodarstw o doch. rol>50%	30,1	12,7	12,5	34,5	28,5
% gospodarstw produkujących na potrzeby własne	23,7	31,1	26,0	23,0	22,7
% gospodarstw nie prowadzących produkcji	19,7	22,1	26,5	17,2	24,0
Poziom rozwinięcia rolnictwa indywidualnego	100,6	43,8	34,8	113,2	91,1
% TUZ w UR	24,2	19,4	27,9	35,3	60,5
Ciągniki /100 ha UR	7,7	11,6	12,5	7,5	7,5
Kombajny zbożowe/100 ha UR	0,69	0,69	0,36	0,74	0,54
Kosiarki ciągnikowe /100 ha UR	3,5	6,0	8,2	3,2	3,8
% gospodarstw z ciągnikami	51,6	40,7	41,3	55,3	48,1
% gospodarstw z kombajnami	5,5	2,6	1,3	6,9	4,1
% gospodarstw z kosiarkami	28,8	22,5	28,2	29,7	28,8

Źródło: Jak w tab. 3.

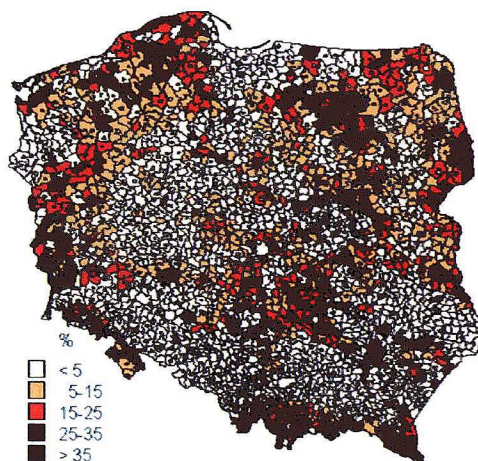
w stosunku do całości użytków rolnych w kraju obszary te mają znacznie niższy wskaźnik, w granicach 90% średniej krajowej tj. 1707 zł na 1 ha UR. Są znaczne różnice w zakresie tego wskaźnika między strefami. Obszary strefy górskiej i obszary ze specyficznymi utrudnieniami mają gorszą sytuację ekonomiczną niż obszary położone w strefie nizinnej. Najmniej korzystna sytuacja ekonomiczna na tych obszarach dotyczy woj.małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego. Na tych obszarach produkcja towarowa na 1 ha UR stanowi około 50% przeciętnej dla danego województwa (ryc. 3-8).

Podobnie jak w skali kraju, 30% gospodarstw położonych na obszarach ONW osiąga dochody z rolnictwa powyżej 50% i udział tych gospodarstw nie wzrósł w latach 1996-2002. Znacznie niższy jest udział tych gospodarstw w strefie górskiej (12,5%) niż w strefie nizinnej (36%).

Na tych obszarach udział gospodarstw produkujących głównie na rynek stanowi 46,7% ogólnej liczby gospodarstw położonych w tych strefach. Szczególnie niski jest udział w woj.dolnośląskim (30,1%), małopolskim (19,6%), podkarpackim (17,7%) i śląskim (17,0%). Na tych obszarach w stosunku do 1996 r. nie wystąpiły znaczne zmiany w udziale tych gospodarstw; wzrósł o około 10% udział tych gospodarstw w woj. małopolskim, opolskim i świętokrzyskim, zdecydowanie obniżył się w woj. zachodniopomorskim o 18%, woj.dolnośląskim o 17% i lubuskim o 12%.

Ryc. 3. Udział gruntów ornych
w UR na ONW

Ryc. 4. Udział odlogów i ugorów
w gruntach ornych na ONW

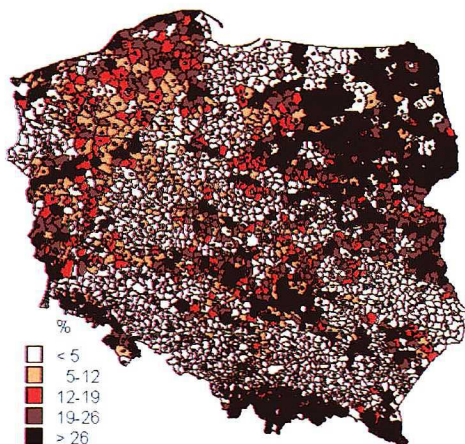
Znacznie wyższy niż średnio w kraju (17,1% ogólnej liczby gospodarstw) jest udział gospodarstw nie prowadzących produkcji (19,7% ogólnej liczby gospodarstw na tych obszarach). Na obszarach górskich najwyższy udział jest w woj. dolnośląskim, a na obszarach nizinnych w woj. zachodniopomorskim.

4. Poziom rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych na ONW

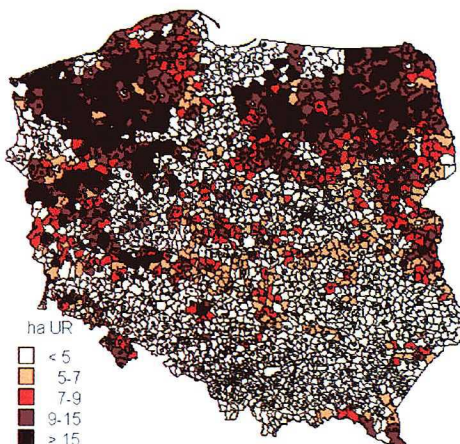
W Polsce występuje znaczne lokalne zróżnicowanie warunków rozwoju rolnictwa. W celu przedstawienia zróżnicowania przestrzennego poziomu rozwoju rolnictwa w indywidualnych gospodarstwach rolnych na ONW uwzględniono następujące cechy:

- udział gruntów ornych w ogólnej powierzchni użytków rolnych;
- przeciętną powierzchnię gospodarstwa indywidualnego;
- obsadę zwierząt na 100 ha użytków rolnych;
- produkcję towarową na 1 ha;
- udział gospodarstw produkujących na rynek w ogólnej liczbie indywidualnych gospodarstw rolnych;
- udział gospodarstw o dochodach z rolnictwa powyżej 50% w ogólnej liczbie indywidualnych gospodarstw rolnych.

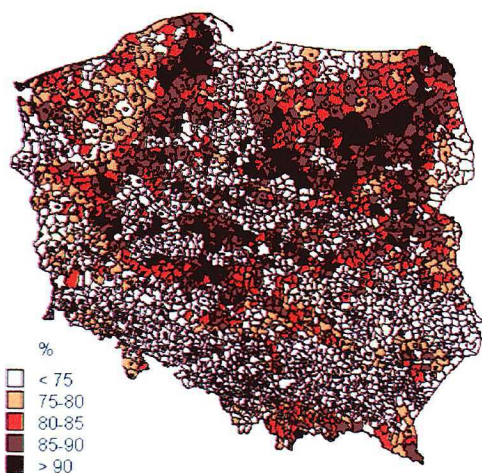
Ze względu na dużą różnorodność badanych cech trudno jednoznacznie ocenić poziom rozwoju rolnictwa w tych gospodarstwach. W tym celu zastosowano metodę statystyczno-matematyczną – miarę rozwoju Hellwiga (1968).

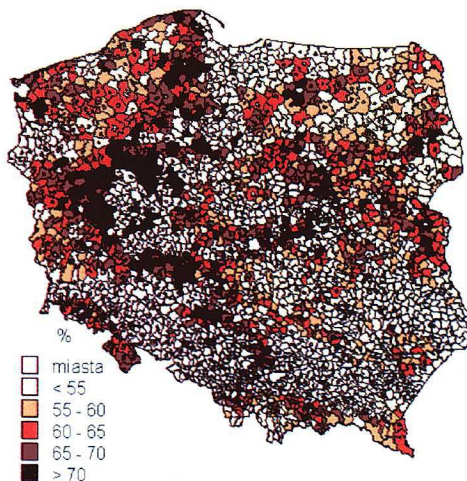
Ryc. 5. Udział trwałych użytków zielonych w użytkach rolnych na ONW

Ryc. 6. Średnia powierzchnia gospodarstw indywidualnych na ONW

Ryc. 7. Użytkownicy w wieku produkcyjnym na ONW

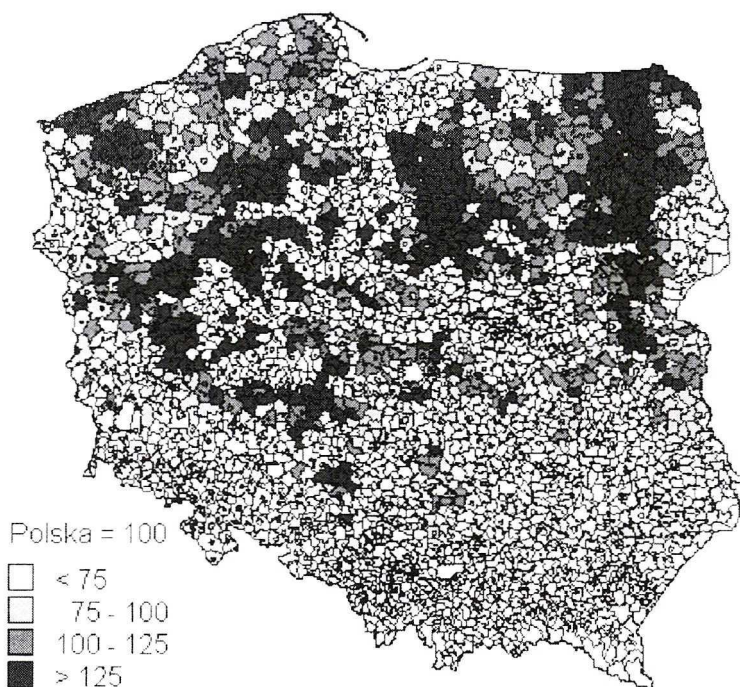
Ryc. 8. Wykształcenie średnie i wyższe użytkowników na ONW

Na podstawie obliczeń wyodrębniono cztery grupy typologiczne gmin o różnym poziomie rozwoju rolnictwa. Liczebność wyróżnionych klas typologicznych jest zróżnicowana. Typ pierwszy o najniższym poziomie rozwoju (gminy do 75% wartości średniej dla gmin zaliczonych do obszarów wiejskich) obejmuje 28,9% badanej liczby gmin, typ drugi – 18,7% (gminy w przedziale 75-100%), trzeci – 21,1% (gminy w przedziale 100-125%) i czwarty najwyższy (powyżej 125%) – 31,3% (tab. 5 i ryc. 9).

Tabela 5

Poziom rozwoju rolnictwa w indywidualnych gospodarstwach rolnych

Województwo	Polska	Nizinne I UR	Nizinne II UR	Spec. utrud. UR	Górskie UR	Razem LFA
Dolnośląskie	85,6	81,6	-	56,9	45,0	68,6
Kujawsko-pomorskie	146,5	145,5	100,6	-	-	137,5
Lubelskie	90,6	89,6	81,5	-	-	88,9
Lubuskie	91,2	93,2	99,9	-	-	93,6
Łódzkie	106,6	103,0	78,2	-	-	97,9
Małopolskie	53,7	59,3	19,1	46,3	36,4	41,7
Mazowieckie	97,2	106,8	89,2	-	-	99,8
Opolskie	113,3	93,5	-	-	-	93,5
Podkarpackie	46,2	45,2	33,6	33,1	48,3	41,5
Podlaskie	115,2	127,0	104,0	-	-	117,2
Pomorskie	112,6	117,1	100,3	-	-	109,1
Śląskie	73,4	68,8	40,0	31,0	16,4	43,2
Świętokrzyskie	72,6	70,5	47,1	24,4	-	58,6
Warmińsko-mazurskie	129,9	135,9	114,5	-	-	134,0
Wielkopolskie	158,3	166,4	121,6	-	-	152,1
Zachodniopomorskie	113,0	116,6	63,7	-	-	114,6
Polska	100,0	113,2	91,1	43,8	34,8	100,6

Ryc. 9. Poziom rozwoju indywidualnych gospodarstw rolnych na ONW

To zróżnicowanie poziomu rolnictwa w gminach jest wynikiem dużej różnorodności badanych stref. W rozkładzie lokalnym wyróżnionych typów można zauważyć pewne prawidłowości. Badane strefy gmin różnią się nie tylko typem rolnictwa, ale także sposobem jego występowania w przestrzeni. Obok stref gmin o bardziej homogenicznym typie rolnictwa występują strefy gmin o typie bardziej heterogenicznym.

Wysoki stopień homogeniczności cechuje gminy w strefie górskiej i ze specyficznymi utrudnieniami. Na tych obszarach dominuje rolnictwo o najniższym poziomie – typ I. Natomiast w strefach nizinnych I i II wyróżnione typy rolnictwa nie są skoncentrowane, a ich występowanie nosi wyraźne cechy heterogeniczności. Struktura przestrzenna występujących tam typów jest silnie zróżnicowana, co zależy od wielu czynników. Można jednak zauważyć pewne prawidłowości. Znacznie wyższy poziom rozwoju rolnictwa w gospodarstwach występuje we wszystkich województwach w strefie nizinnej I niż strefie nizinnej II. Najwyższy poziom rozwoju (typ III i IV) w strefie nizinnej I występuje w woj. kujawsko-pomorskim (145,5%), podlaskim (127,0%), pomorskim (117,1%), warmińsko-mazurskim (135,9%) i wielkopolskim (166,4%). Warto też podkreślić, że najwyższe zróżnicowanie między gminami w tym zakresie występuje w strefie nizinnej II.

Na rozwój rolnictwa na tych obszarach wywarły wpływ warunki historyczne i społeczno-gospodarcze. Również decydujący wpływ ma struktura wieku i wykształcenia użytkowników gospodarstw indywidualnych. Korzystniejsza struktura wieku i wykształcenia użytkowników decydująco wpływa na wyższy poziom rozwoju rolnictwa.

Porównanie zróżnicowania obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania z poziomem rolnictwa wskazuje na występowanie współzależności. Wynika to m.in. z tego, że na poziom rozwoju rolnictwa wpływały podobne warunki, choć regionalnie zróżnicowane.

Podsumowanie

Jak wykazała analiza obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania charakteryzują się znacznie niższym poziomem rozwoju rolnictwa w indywidualnych gospodarstwach rolnych niż średnio w kraju (z wyjątkiem strefy nizinnej II), co jest ogólnym wskaźnikiem zdecydowanie mniejszej produktywności. Zwiększenie konkurencyjności rolnictwa na tych obszarach zależy od aktywności ludzi w zakresie doskonalenia agrotechniki oraz efektywnej pomocy ze strony Polski i Unii Europejskiej. Zastosowane instrumenty organizacyjne i finansowe mogą mieć duże znaczenie w rozwiązywaniu regionalnych problemów w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Przedstawiona typologia rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania pozwala na opracowanie strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Rozwój ten może być zrealizowany za pomocą odmiennych narzędzi, w szczególności natury prawnej, finansowej, społecznej i ekonomicznej – dostosowanych do konkretnych warunków lokalnych.

Lieratura

- Hellwig Z., 1968, *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologii podziału kraju ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr*. Przegląd Statystyczny t. 15
- Kołodziejczyk D., 2004, *Poziom rozwoju rolnictwa indywidualnych gospodarstw rolnych w gminach*. Prace Naukowe AE we Wrocławiu, nr 1015.
- Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej*. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa 2004.